

ПОНЯТТЯ ВІКУ ОСОБИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

В даній статті розглянуто поняття віку особи з точки зору кримінального права. Висвітлені різні точки зору, щодо дефініції «вік», виокремленні основні ознаки та різновиди, а також запропоноване визначення віку як кримінально-правової категорії.

Ключові слова: вік, кримінально-правове поняття віку, біологічний вік, розумовий вік, кримінальний закон, календарно-психологічний вік.

В данной статье рассмотрено понятие возраста лица с точки зрения уголовного права. Освещены различные точки зрения, по дефиниции «возраст», выделены основные признаки и разновидности, а также предложенное определение возраста как уголовно-правовой категории.

Ключевые слова: возраст, понятие возраста, биологический возраст, интеллектуальный возраст, уголовный закон, календарно-психологический возраст.

The article considers definition of "age" in criminal law and identify it's main characteristics and varieties

Keywords: age ; definition (notion) of age in criminal law; biological age; intellectua age; criminal law

Постановка проблеми. Вік – складне, об'ємне і багатопланове поняття, вивченням якого займаються різні науки: медицина, педагогіка, психологія, філософія, соціологія, кримінальне право і кримінологія. В кримінальному праві вік здебільше розглядають як ознаку суб'єкта злочину. Законодавче визначення віку суб'єкта злочину обмежується кількісним визначенням мінімальної вікової межі, з якої може наставати кримінальна відповідальність, а саме – передбаченням, з якого віку може наставати кримінальна відповідальність та за які злочини. Це законодавче положення стосується лише суб'єкта злочину, хоча вік тісно взаємозв'язаний і з кримінально-правовим статусом потерпілого від злочину.

Аналіз досліджень та публікацій по даній темі дозволяє стверджувати, що в усіх існуючих наукових працях вік розглядають у зв'язку з дослідженням окремих інститутів зокрема, суб'єкта злочину (В.Г. Павлов, А.Ю. Строган), кримінальної відповідальності неповнолітніх (В.М. Бурдін, Т.О. Гончарова), осудність суб'єкта злочину (О.В. Зайцев, В.В. Лень, Т.М. Приходько), пом'якшуючих і обтяжуючих обставин (Т.І. Іванюк, М.П. Короленко) тощо. В той же час цілісного вчення про вік в науці кримінального права не сформовано, і комплексне дослідження віку не проводилося.

Метою даної статті є правовий аналіз наукових питань, що стосуються поняття віку, як кримінально-правової категорії.

Виклад основного матеріалу. Вивченням проблем віку займаються різні науки: біологія, медицина, педагогіка, психологія, філософія, соціологія і право. Однак, цілісне вчення про вік досі не було сформоване в юридичній науці. Для кримінального права правильне розуміння даної категорії, її ознак і елементів має важливе значення, оскільки вік є невід'ємною ознакою суб'єкта злочину і обов'язковою ознакою ряду кваліфікованих складів злочинів в частині ознаки потерпілого від злочину. При цьому кримінальний закон не містить дефініції віку, а також його елементів і ознак, як кримінально-правової категорії.

Кримінально-правове поняття віку базується на загальноприйнятому його значенні, лише з деякими специфічними уточненнями.

В Українській мові поняття «вік» розуміється в кількох значеннях: 1) як тривалість життя людини, тварини, рослини; період, ступінь у рості, розвитку людини; відрізок життя людини від зрілого періоду до смерті; 2) те саме, що сторіччя; 3) епоха; 4) вічність [1, с. 187]

Розглядаючи цю кримінально-правову категорію слід звернутися до першого, з наведених, значення поняття «вік» – тривалість життя людини; період, ступінь у рості, розвитку людини; відрізок життя людини від зрілого періоду до смерті.

В науковій літературі виділяють декілька різновидів віку. Так, згідно Великого тлумачного словника сучасної української мови виокремлюється поняття «біологічний вік» – вік який визначається залежно від стану обмінних, структурних, функціональних, регуляторних особливостей і пристосувальних можливостей

організму; «освітній вік» – рівень розвитку навчальних умінь, який визначається стандартизованими тестами; «розумовий вік» – рівень розумового розвитку, який визначається за допомогою тесту інтелекту; «фізіологічний вік» – вік людини, що виражається в поняттях рівня фізіологічного розвитку; «хронологічний вік» – час, що минув від народження [1, с. 187].

Судовий психолог М.М. Коченов вважає, що вік, зокрема і в нормі закону, слід розуміти, як вказівку на кількість часу прожитого людиною [2, с. 34]

Слід погодитись з думкою А.А. Байбаріна, що виключно кількісна характеристика віку не дає повного уявлення про дане поняття, оскільки за кількістю прожитих років завжди криється якісний зміст цих періодів життя [3, с. 14]. Останнє проявляється через біологічні, соціальні і психологічні властивості віку. Автори навчального посібника по віковій психології дають точніше визначення віку, розуміючи його як період розвитку кого-небудь, якісно специфічний рівень формування особистості [4, с. 17]. При цьому вік має подвійне значення: як специфічний наслідок попереднього розвитку особи і в той же час стадія в соціально-психологічному розвитку людини [5, с. 793].

Вік в кримінальному праві тлумачиться в широкому і вузькому розумінні слова. Під віком в широкому розумінні мається на увазі календарний період, який пройшов від народження людини до будь-якого іншого хронологічного моменту в її житті. У вузькому розумінні – це календарний період психофізіологічного стану людини, з котрим пов'язані біологічні, соціально-психологічні і юридичні зміни і наслідки [6, с. 344]. Зрозуміло, що межі вказаних видів умовні, оскільки кожен з них тісно пов'язаний з іншим.

Згідно Л.С. Виготському, вік є закритим циклом розвитку, що має свою структуру та динаміку; тривалість віку визначається його внутрішнім змістом, тобто існують періоди, які говорять про хронологічний (або паспортний) вік, що вимірюється днями, тижнями, місяцями і роками розвитку людини. В той самий час існує і психологічний вік, який вказує на досягнутий до певного року життя рівень психічного розвитку [7, с. 9].

Кримінальний закон не містить спеціальної норми, що визначає поняття віку, він тільки вказує на вікові межі настання кримінальної відповідальності. Тому, виходячи з вимоги кримінального закону, впливає положення про те, що особа, яка не досягла встановленого законом віку, та вчинила злочинне діяння, не може бути притягнута до кримінальної відповідальності і, таким чином, не є суб'єктом злочину.

Говорячи про вік, слід насамперед визначити зміст цього поняття, що, на думку законодавця, пов'язується зі здатністю особи, яка вчинила злочин, нести кримінальну відповідальність [8, с. 98].

Визначаючи рамки і критерії кримінальної відповідальності, необхідно враховувати нарівні із біологічними і психологічними особливостями неповнолітніх злочинців їх інтелектуальний, а також освітній рівень на різних етапах життєвого шляху у зв'язку зі здійсненням ними злочинів [8, с. 98].

Слід уточнити, що в кримінальному праві психологічний вік має значення лише стосовно неповнолітнього суб'єкта злочину. При цьому, в українському кримінальному законодавстві залишається не визначеним питання, щодо значення рівня загального розвитку неповнолітнього, а саме його відсталості, не пов'язаної з психічним захворюванням. Це питання розкрито у Кримінально – процесуальному кодексі України, у Постановах Пленуму Верховного Суду України, але відсутнє у Кримінальному кодексі України.

У зв'язку з наведеним видаються доречними зауваження та пропозиції О. Сапожнікової. Вона пропонує доповнити ст. 22 КК частиною 3 такого змісту: якщо неповнолітній досяг віку, передбаченого ч. 1 чи 2 даної статті, але внаслідок відставання у психічному розвитку, не пов'язаному з психічним розладом, під час скоєння суспільно небезпечного діяння не міг повною мірою усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпечність своїх дій (бездіяльності) або керувати ними, він не підлягає кримінальній відповідальності [9, с. 170].

Також згаданий автор, правильно, звертає увагу, що назва ст. 22 КК України «Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність» вжита не коректно. На перший погляд все зрозуміло, однак недоліком є вжите слово “може”. Воно має щонайменше три тлумачення: 1) бути в змозі, в силу що-небудь робити, тобто мати можливість що-небудь робити; 2) можливість дії, вираженої інфінітивом; 3) вживається для вираження припущення тощо. Дане слово є некоректним також тому, що поняття «може» привносить процесуальний характер у норми матеріального права, який потрібно вносити у Кримінально-процесуальний кодекс України. Тому запропоновано закріпити для встановлення (визначення) віку на законодавчому рівні такої назви ст. 22 КК України, як «вік, з якого настає кримінальна відповідальність» [9, с. 170].

Хоча згаданою ст. 22 КК України, зазначає О. Сапожнікова, встановлено, що кримінальна відповідальність настає після досягнення певного паспортного (хронологічного) віку, можна прийти до висновку, що для притягнення до кримінальної відповідальності значення має, як хронологічний (паспортний) так і психологічний вік. Це впливає з ст.ст. 18,19 КК України де зазначено що суб'єктом злочину може бути особа яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними (осудна особа); положення КПК України – обставиною, яка передбачена до з'ясування ч. 1 ст. 433 КПК України, є стан здоров'я та загального розвитку неповнолітнього та Постанови Пленуму Верховного суду України «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» (п.14) [9, с. 170].

Підсумовуючи вищевикладене слід погодитись з думкою А.А. Байбаріна про те, що в кримінальному законодавстві закріплений календарно-психологічний вік [3, с.18] і дати таке визначення віку, як

кримінально-правової категорії – це встановлена кримінальним законом кількість часу прожитого особою, а також ступінь її психологічного, фізіологічного, і соціального розвитку, що характеризує можливість особи усвідомлювати суспільну небезпеку своїх дій та керувати ними.

Висновки. В науці сформовано багато різних точок зору, щодо поняття віку. Під даною категорією розуміють вік, як: тривалість життя людини; поняття, що визначається залежно від стану обмінних, структурних, функціональних, регуляторних особливостей і пристосувальних можливостей організму; рівень розвитку навчальних умінь, який визначається стандартизованими тестами; рівень розумового розвитку, який визначається за допомогою тесту інтелекту; календарний період, який пройшов від народження людини до будь-якого іншого хронологічного моменту в її житті; календарний період психофізіологічного стану людини, з котрим пов'язані біологічні, соціально-психологічні і юридичні зміни і наслідки; закритий цикл розвитку, що має свою структуру та динаміку.

Виходячи з наведеного слід погодитись з думкою про те, що нарівні із біологічними і психологічними особливостями злочинців слід враховувати їх інтелектуальний, а також освітній рівень на різних етапах життєвого шляху у зв'язку зі здійсненням ними злочинів. Крім того, правильною є позиція, що в кримінальному законодавстві закріплений календарно-психологічний вік.

Отже, вік, як кримінально-правова категорія – це встановлена кримінальним законом кількість часу прожитого особою, а також ступінь її психологічного, фізіологічного, і соціального розвитку, що характеризує можливість особи усвідомлювати суспільну небезпеку своїх дій та керувати ними.

Література

1. *Великий тлумачний словник сучасної української мови / К.: Ірпінь: ВТФ Перун, 2001. – 610 с.*
2. *Коченов М.М. Теоретические основы судебно-психологической экспертизы: автореф. дис.д-ра психол. наук./ М.М. Коченов – М., 1991. – 20 с.*
3. *Байбарин А.А. Уголовно-правовая дифференциация возраста: монография / А.А.Байбарин. – М.: Высшая школа, 2009. – 150 с.*
4. *Гальперин П.Я. Актуальные проблемы возрастной психологии./ П.Я Гальперин., А.В Запорожец., С.Н Карпова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1978. – 118 с.*
5. *Большая советская энциклопедия./ М : Изд-во Советская энциклопедия, 1971. – Т. 5. – 390 с.*
6. *Коробеев А.И. Российское уголовное право: курс лекций: в 5 т. / А.И.. Коробеев – Владивосток, 1999. – Т.1. – 280 с.*
7. *Выготский Л.С. Детская психология: Собр. соч в 6 т. / Л.С. Выготский – М., 1984. – Т.3. – 376 с.*
8. *Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / П. Л Фріс. – К.: Атіка, 2004.*
9. *Сапожнікова О. Проблемні питання, що пов'язані із встановленням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність/ О. Сапожнікова // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2007. – Випуск 45. – С. 170-180.*